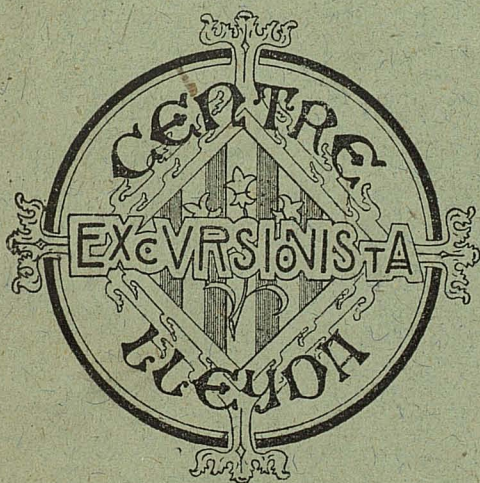

Butlletí del
Centre Excursionista
de Lleyda

= Any III - 1910 =
Juriol - Setembre

Redacció.-Major, 82. Lleyda (Lérida)-Espanya

Administració.-Plassa de Sant Joan, 15. Id. id.

INDEX

Text. — Ricart **Portella.**—Caldes de Bohí: Apunts y impresions (Acabament).—Manel **Herrera y Ges.** Os de Balaguer: Ciérvoles, Forich, Monastir de les Avellanes.—Jaume **Laforga.** L' auCELL y l' arbrat. —Henri **Breuil.** Nous descobriments á Espanya.—Ramón **Pinós.** Documents pera la historia de Cervera: Ordenanses municipals, que 'l Concell de la Vila de Cervera feu publicar l' any 1356, pera reprimir lo luxó (Transcripció).—E. A. Lo primer Congrés Excursionista Catalá.—Ll. I. Bibliografía.—Noves.

Gravats, —Vista general de Os de Balaguer.—Porta de l' Iglesia d' Os.—Creu de terme prop del Monastir de les Avellanes.—Interior de l' Iglesia de les Avellanes.—Claustre del Monastir de les Avellanes.

BUTLLETI

del

Centre Excursionista de Lleyda

CALDES DE BOHÍ

Apunts y impresions

(Acabament)

Una excursió molt agradable, que desde Caldes pot ferse facilmente, es la d'Aigües Tortes, ó sigue á la Ribera y riu de Sant Nicolau. Aquest caudalós riu, que s'escor pel fons d'aquella xamosa vall ab direcció N. E. á S. O., desde l'alt confi ó *Portarró* de la ribera d'Espot (afluent del Noguera Pallaresa) fins á la vall de Bohí, barreja ses aigües ab el riu *Tor* (que ho es del Ribagorsana) prop de la Font del Ferro de S. Nicolau, mitja horeta mes avall de Caldes, casi á mitj camí de Bohí al Balneari.

Té aquella ribera una extensió longitudinal d'uns catorze kilómetres: unes tres hores de camí que poden ferse á cavall, sempre á la vora del riu. Durant la primera meytat de la excursió, el riu es sorollós y s'estimba formant espumejantes cascates entre'ls penyals y roquissars granítichs, despresos, per la erosió persistent dels gels y neus, de les vessants de les alteroses montanyes que l'empresonen.

Passada l'Ermita de Sant Nicolau, que dona nom á dita Vall y á son riu, ja es mes reposada y plascévola l'impresió del paisatge: el riu ja no es remorós, la vegetació cada vegada es mes abundosa y variada, y ben aviat s'entra á l'estany *Llebreta*, molt rich en sabores truites *assalmonades*.

Seguint riu amunt, aquella petita vall se va aixamplant y's'ovira el joliu paratje anomenat d'Aigües Tortes, ahont el riu dividit en molts rierols, quiets y tortuosos, se combina ab hermosos parterres naturals, ó verdes illes d'exuberant vegetació alpina, retorsantse, esmunyíntse y fins perdentse silenciosament entre'l frescal herbasar y'l brancatje ombriu d'aquelles soperbes solituts. Es aquell am-

bient tan fortament sanítós y dona una impressió tan pregona de calma y d'infinít repós, que permaneixent allí una estona, se sent un el cos com rejuvenit y reconfortat d'integral plenitut.

Més amunt d'Aigües Tortes y ja per sobre dels 2.000 metres d'altitut, se troben els estanys Llonch y Estanyol; y ascendint, per demunt d'aquest, una vessant molt dreta, s'arriba al *Portarró* ó Port d'Espot, desde ahont s'oviren l'extens llach de S. Maurici y la famosa Serra dels Encantats, ab son imposant conjunt de petrificades figures de que'n parla la llegenda pirinenca.

En tota la ribera de Sant Nicolau no's troba, ni tampoch se veu, cap casa, excepció feta de sa ermita; solzament algun pastor aïllat interromp el mutisme y la soletat d'aquells inconeguts paratjes; aixís es que, sortint de Caldes ó de Bohí se pot fer, per aqueixes riberes, set hores de camí fins al poble d'Espot, sense veure cap mes casa ni poblat.

Altra excursió de mes empenta y de ben diferent panorama es l'ascensió al pich de *Comoloforno*, d'uns 3.032 metres d'altitut. Desde Caldes aquesta ascensió se fa perfectament á peu ab cinch hores; y de baixada se n'hi inverteixen quatre. La ruta millor á seguir, es la dels estanys *Gémena*, enfilant el camí que per demunt del mateix Establiment s'enlaira fins á trobar la grandiosa cascata del riu *Sallent*, á uns dos kilómetres de Caldes.

Se segueix prop de tres quarts d'hora el curs d'aquest riu y's desvia després cap al Nort per vessants dretureres y aplebades, pujant sempre fins á dominar als dos estanys *Gémena*; allavors comensen á trepitjarse, perdentse tot camí, inmensos tarteres de roques y pedres de granet, despreses y esmicolades, pe'ls gels y *llaveigs*, de la macissa penya que forma l'esquelet d'aquells encimalats *tuchs* ó pichs.

Faldejant y ascendint sempre per aquelles rocoses vessants se troben fonts y petits rierols, que remorejen per dessota de les pedres, ab dolls d'aygua gelada y cristallina, y prompte s'oviren en un bell fons els dos estanys anomenats *Bessons*, per esser abdós molt semblants; de quan en quan s'han d'atrasessar algunes pales ó congesges de neus, poch menys que perpetues.

Més amunt se domina l'estany *Gelat del Gémena*, que com son nom indica, está sempre glassat; y ab molta neu per demunt del gel de ses vores, el vegerem el dia 15 d'Agost de 1907. Per sobre del llach *Gelat* enfilarem una dreta y altíssima canal ó torrentera ab clapisses ó tarteres de petites pedres, que á sos peus té un inmens glacier, qu'es dels de major extensió d'aquelles encontrades. Se puja per allí ben prop d'una hora y, assolit ja'l cim d'aquella canal y la espada-

da penya que la corona, se troba un dalt del *tuch* mes enlairat del macís del *Comoloforno*.

L'immens panorama que desde allí 's contempla es indescriptible. El devassall infinit de serralades y pichs nevats y de sots y valls, que formant ilimitades carenes s'extenen per tots costats, impresionen tan fundament, que's necessita una bella estona pera orientarse y dominar aquella visió aclaparant.

Cap á llevant se destaquen les montanyes de *Capdella* y ls ports de *Llevata*, *Rus* y *Manyanet*, ab la pica del *Cervi*; la taca verda del *Plá de Beret* y la *Bonaygua* ab les serralades d'Andorra al fons; la alterosa pica d'*Estats*; y la *Punta Alta* ab els innombrables llachs dels propers paratjes de *Comolesbienes* y *Colieto*. Al Nort, els ports de *Caldes*, *Rius* y *Viella* ab sos glaciers y estanys, y ab ses crestes y vessants que semblen ones gegantines d'un mar petrificat; el pich de *Bisiberri* que es un dels vertixs de la triangulació geodésica d'Espanya, y mes enllá y un poch á Ponent, la majestuosa y nevada serralada de les *Montanyes Malehides*, ab son famós pich d'*Aneto* (3.470 metres) que'ls corona; mes lluny y al fons, dret á Fransa, les planures de Tarbes formen el límit boirós d'aquell hermós horitzó. Cap á Mitjorn, s'alsen les properes serres de la Vall de Bohí, y les del Montsech, ja molt fondes, quedant confoses altres serres, per la boyrina calimosa que les desdibuixaba y destacant no obstant molt clar dret á Aragó el macís fosch del isolat *Turbón*.

Donant una mirada entorn de les penyes que formen el pich alt del *Comoloforno* se veu que's disposa allí de ben poch espay y que per tots costats, y més encara per la part del Nort, l'envolten abims y precipicis, molts d'ells recuberts de neu en tot temps. En direcció á mitjorn surt d'aquest pich una encinglerada y accidentada cresta ab roques formidables que á son extrem constituheixen un altre pich que es el *tuch baix del Comoloforno*.

El pirineista francés M. Negrin afirma que ell ha passat ab cordes d'un pich al altre per aquella abrupta cresta, despreciant els perills y dificultats que se li presentaren.

A la roca mes enlairada del alt cim del *Comoloforno*, el Comte de Delamarre, propietari de bona part d'aquelles terres, hi va fer clavar l'any 1907 una sencilla creu de ferro. En abdós pichs s'hi troben, en son centre, un munt de pedres, y, sota una d'elles, un cilindre tapat de llauna que conté tarjetes dels visitants, y ademés en el de dalt, una llibreta en la que s'indica, que en l'any 1881 feren uns francesos la primera ascensió á n'aquell pich, y's comenten també altres excursions fetes posteriorment.

Desde l'Agost de 1907 hi han pujat molts excursionistes catalans cada istiu. La tarjeta de dit M. Negrin la varem trobar solzament en el pich baix, mes no en l'altre.

L'ascensió al Comoloforno pot ferse també pel costat Nort, anant primer á l'estany de Cavallers ó de Caldes, y enfilant desde allí vora amunt la canal del riu Malo; mes l'expedició resulta per aquest camí mes arriscada y llarga.

Altres ascensions com la de Comolesbienes y Punta alta, poden ferse facilmente per tot excursionista mitjanament entrenat. La del estany *Roig* y la de la Montanya de la Font del Ferro son encara mes curtes y planeres, poguentse en elles assaborir una deliciosa aygua ferruginosa á vuit graus centigraus.

Les excursions mes penoses y potser mes atractives, ademés de les que poden ferse als ports d'Artés y de Colòms, que comuniquen ab la Vall d'Arán, son la una á la sona lacustre de Rius, casi inexplorada, ab son grandió *Estany de Mar*, y l'altra á l'encontrada dita de *Colieto*, que se suposa son els llochs mes imposants y feréstechs del Pirineu catalá.

Totes aquestes expedicions tenen ademés l'atractiu de la cassa, ó la vista al menys, dels remats d'issarts tan nombrosos allí, y la d'algún os escadusser. La vegetació es variada y sobre tot rica en plantes medicinals, trobantse vora de Caldes, lo mateix que á la renombrada *Montanya de Castanesa*, encara que ab menys abundor que en aquesta infinitat d'especies aprofitables, com son: l'herba torra, la regalesia, la valeriana, l'uva ursi, l'artemisa, l'árnica, la bistorta, la tormentilla erecta, el comí, l'annèmona hepática, etz.

Els centenaris boscos d'abets y pins que eren antiguament la riquesa principal del país aquell, van desapareixent d'any en any, cremats barbrement pels pastors, puig creuen equivocats, que destruhint els arbres creix mes ufanosa l'herba pera'ls seus remats, quan lo únich que consegueixen es que les aigües y les neus se n'emporten més facilmente la poca terra vegetal y resten les penyes ben pelades y estérils.

La ignorancia per una part y l'incuria y l'aïllament en que l'Estat té aquelles terres, son les úniques causes del perquè no s'aprofiten degudament les seues riqueses hidràuliques y mineres y no's transformen promptament en una veritable Suïssa catalana, plena de funiculars y de moderns balnearis y hotels, y de nombrosos *touristes* que sapiguessen fruir ses belleses.

DR. RICART PORTELLA.

Tremp, Juny de 1910.

OS DE BALAGUER

Cièrvoles.-Forich.-Monastir de les Avellanes

Vols contarnos alguna de les excursions ó passejades que tu fas? Heus aquí la pregunta, y prech al mateix temps, que m'hai sentit dies y dies, fins á que no puguent, ni sapiguent com fer per escu-sarme, me decideixo á contárvosen una d' excursió pe'l terme d'Os de Balaguer. He triat aquesta ab preferencia perque per aquells arreus, serralades y bosquines hi he passat molts bons ratos, dels que 'n conservo recorts, que si be 'ls uns me produeixen encara goig quan venen á la memoria, n' hi ha uns altres que m' omplen de tristor l'ánima y 'l cor de dol. Tot surtirá; puig quan corre la pluma, no 'n soch amo d' aturar lo que hi ha dintre.

Per aixó, es casi segur que hi trovareu en aqueixa relació, entremitj de notes alegres, alguna tristonera; y es que sense vulguer, alguna corda amagada, com se tenen totes les de condol, haurá deixat anar una vibració petita, que ab les altres farà l'agredols d' aquet amanit meu.

No us apureu, que no vibrarán gaire les notes agres; puig sé que sou aimants de la dolsor y de la alegria, que també á mi 'm son agradoses.

* * *

Per'anar á Os, lo millor es anar primer á Balaguer, be directament per la carretera ab les tartanes ó els autos que fan el servey de passatjers, be anant ab lo tren de la companyia del Nort fins á Mollerusa y desde allí á Balaguer ab lo de via estreta de l' Assucarrera de Menarguens. De Balaguer á Os s' hi pot anar ab la tartana d'Ager fins al empalme.

Com per Balaguer ja hi ha passat l' Excursionista dos ó tres vegades, no os en diré res; y, agafant la carretera d'Ager, anirem fent lo viatge á peu, puig així hi, so anat, y vos diré alguna coseta de lo que pe 'l camí 's trova. Y lo primer es la pujada del Sant Cristo, que comensa per una de petita, per fer boca y perque les cames s' hi acostumen, y desseguida ve la grossa, ab una giravolta al mitj per entrar cap á la serra, tan sobtada y esgarrifosa, que son molts los poruchs y mes encara les poruques que aquet tros lo fan á peu; y no deixen de tindre rahó, que no es prudent fiar á la inteligencia dels animals la possibilitat de despenyarse.

Pujanthi á peu, no ve del tot malament pararse en aquesta gira-

da á mitja costa; y hasta, si no fa vent y no sues, sentarse una estona en un dels munts de terra que mal arreglats y servint per ben poca cosa son posats á la voreta del precipici. Hi tens un panorama á la vista qu'es bonich de debó. Jo soch més bó per badarhi en aquestes coses que no pas per contarles. Domines mitj horitzó. A l'esquerra tens les esquerpes montanyes de les que per una esquetja surt lo nostre riu Segre cantant ab la seua veu dormilona y donant lo Deu vos quart á l'esplanada, que segueix fins á juntarse en una abraçada d'amor ab l'Ebro y dient adeusiau als pedruscalls y estretors que no 'l deixen en terra francesa, prop del Coll de Finestrelles: passa el Segre vora 'l derruit castell de Puigcerdá y va sempre desde la frontera encaixonat entre 'ls ramals del Pirineu y les serres de Ntra. Sra. de Nuria y de Cadi; fa quatre giravoltes per l'alegroya vall de la Seu d'Urgell y, després d'anular al andorrá Balira, se tira de cap entre les montanyes aubrintse tot justet lo pas per' ell; y passant per Arfa, Organyá, Coll de Nargó, Oliana y Basella, agafa la Riera Salada y despenyantse y, saltant com un boig, saluda á Artesa, 's mira de reull á Camarasa mentres dona l'abraçada de benvingut al Pallaresa y surt cansat y fadigós á besarse y fertilisar la nostra benehida terra baixa, fent conxorxa ab el pobret Sió antes d'arribar als nostres peus. Desde allí'l veus ab lluentor de plata com passa per davant de Balaguer, juntarse mes avall ab lo Ribagorsa y seguir suaument, com si les aigues dormissen entre un llit de verdor, fins á perdres de vista, com una serpeta que s'amaga. Devant apropet, coneixerás les verduretes que 's conreuen en cada un dels quadrets ab que 's mostreja l'hermosa horta balaguerina, veyent encare que sigues llech, que 'ls paigesos d'aquella histórica ciutat hi tenen la má trencada en qüestions d'hortalissies; y aqueixes taques de verdor, junt ah altres esgroguissades y roigenques s'estenen mentres t'allarga la vista y, si t'hi fixes be, casi podrás senyalar tots los pobles de l'Urgell.

Despertant d'aquella mena d'ensopiment que la contemplació d'aytals panorames dona, la tornes á emprendre ab la pujada del Snt. Cristo y després ab les altres que trobarás fins á Os, que, si no es per sortejar alguna petita vall, la carretera sempre puja.

Si no t'ensopegues á fer lo viatge en los dies de mercat á Balaguer, enproufeines que 's trobe dingú en tot lo camí: algún treballador á so seu, uns quants homes arrencant pedra, serà tot lo que veureu; os donarán algún susto unes perdius que fan un soroll de cascabells que espanta y que os semblarán áligues per lo grosses y aurenetes per lo lleugeres y os entretindrà també ei veure les cogulla-

des passejant ab lo seu monyet tiesso devant vostre un rato y alsant-se quan un s'hi atansa massa, saludant fent giravols ab lo seu caracteristich tii...rorit y cubrint la carrera al passar desde un turonet de la roca.

Al kilómetro 8, si mal no recordo, y á má esquerra, hi ha'l camí vell, que fa molta dressera. La carretera per la que ara os porto, complacents lectors y benvolguts companys, no 's va fer pera comoditat dels pobles, sino pera complaure á un personatge que era amo del Monastir de les Avellanes y, perque passés aprop seu, 's deixá á 2 ó 3 kilometres lluny á Castelló de Farfanya y Os. Aquet úl-

Clixé de M. Herrera.

Vista general de Os de Balaguer

tim poble té una carretera de dos kilometres y mitj per enllassar ab la que va á Ager en el k. 11 ó 12. Desde tot lo camí hi veureu molt poch cultiu y totes les montanyes pelades, sense vegetació, pero aixís que t'atanses al terme d' Os, ja veureu conreus de gra, vi y oli. L' angul mateix de les dos carreteres está la mar de conreuat y es una raconada molt pintoresca ab la seua ermita, sobre un turonet, que ombrejen uns quants pins y está dedicada á la Verge d'Agulá.

Seguint ja la carretera d'Os, vas pujant fins á la mitat, hasta el Coll de Tueres ó de San Tomás, desde ahont los dies clars se veu Lleyda, destacantse 'l castell com un barco de guerra que navega entre'l cel y l'aigua.

Al poch rato de baixar ja veureu el poble.

* * *

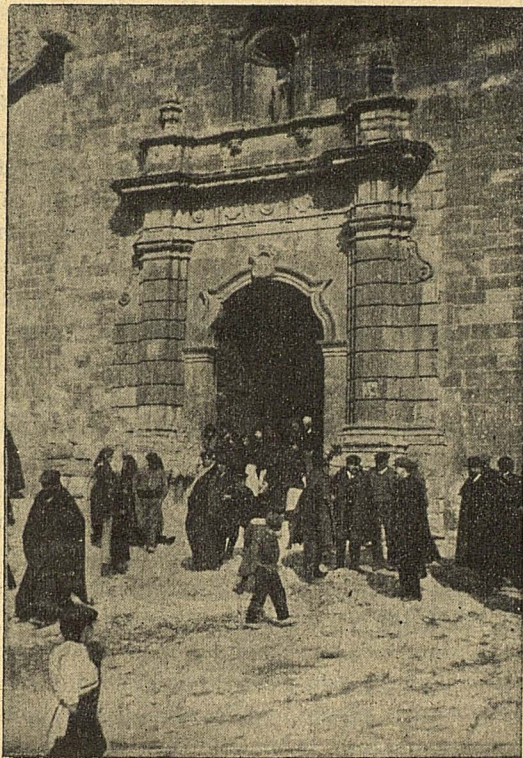
Desde la carretera 's veu Os, com si fos empegat al peu de la serra de la Guineu. No es mes qu' una ilusió; puig que 'l poble está assentat en una petita montanyeta, y entre aquesta y la gran de la Guineu hi passa el riu Farfanya, que d' ordinari porta tanta aigua com un dels brassals de la nostra horta, pero que té cada farfanyada que no sembla 'l mateix.

La 1.ª fotografia, que trovareu illustrant aqueixa ressenya, os donará idea de com se veu Os desde la carretera devant de la fonteta. És un poble molt llarg, mirant tot ell cap á mitjdia; totes les cases, molt blanques sobre lo color cendrós de la serra del radera y del damunt, fan goig ab los seus ulls negres de les finestres que sembla que 't miren; un castell, que no té cap importancia pero que 't fa l'efecte qu' encara vigila y que ven protecció.

Os es un poble d' un caracter molt diferent dels altres que so vist. Te encara un ambient patriarcal, que no's trova com se vulga, lo que fa que hi veiges arreu un respecte y uns modos y una ilustració que t' admiren, lo que es degut á l'esprit religiós que sense fanatisme rodeja al poble; y ho fa també que 'ls bons patricis Fontova, Cirera y Figuerol tenen al seu poble y als seus convehins aquell amor que tots los que per Deu están dotats de talent y de fortuna deurien tindre per fer be sense ostentació, tractar á tots com amichs y enlairar á la seua terra. Ditzós Os de Balaguer, que té un Miquel Fontova, per patriarca que ab lo colmo de la amabilitat á tothom ajuda, que té un Metje inteligentissim, l' Armengol Cirera, qu' honra al seu germá l' eminent astrólech de Tortosa, y 'l Martí Figuerol que, rich com es, se posa al cap de l'administració del poble portantlo per lo camí de la prosperitat y de la pau. Que Deu vos els conserve y que 'ls altres pobles y sos vehins os imiten.

Pertany Os al partit judicial de Balaguer y al Bisbat de Lleyda. Está situat als 41'5° N. y 42° E. del meridiá de Greenwich; á 419 metres sobre el nivell del mar y á 50 metres del riu. Té uns 1700 ó 1800 habitants y s'hi donen be 'ls cereals, los olivers y la vinya, á la que cuiden ab afany y enteniment, sent molt notables les experiencies que del conreu de vinya americana han fet, prenent la devantera á molts puestos en l'estudi y plantació d'especies híbrides. Antes tenien l'industria del carbó vegetal: ara sols es un comerç que fan am profit la gent de Os com intermediaris entre l' alta montanya y 'l pla.

Edificis no'n té gaires de bonichs; hi ha uns quants casals molt grans, un convent de monjes, lo castell y l'Iglesia. Aquesta es lo millor: amplia y alta la nau del mitj, y petites com á corredors al costat de les capelles. les dos de les vores. Es moderna: sols una Maredeueta que hi ha á dalt de la porta d'entrar, per la banda del carrer, y posada en una capelleta, me va semblar que's remontés, potser, al sigle XIV.

Clixé de M. Herrera.

Ports de l'Iglesia d'Os

Lo que té Os, dintre son terme municipal, son tres coses notables y molt anomenades. L'ermita de Ciervoles, lo Forich y'l Monastir de Ntra. Sra. de les Avellanes.

* * *

L'ermita de Ciervoles es molt lluny del poble, potser á tres

hores. Es una casa grandíssima ab una capella blanca, neta y endressada.

Conta la tradició, que per allà l'any 1300 un pastor va trobar la Verge, que 's venera en l'ermita, ab dos angels y un cervo agenollat: d' aixó li ve 'l nom.

Per aquell país hi tenen gran devoció y s' hi fan moltes romeries.

Lo dia que jo vaig anarhi va ser ab una d' aquestes romeries que hi feyen tres ó quatre familiades de Os y altres tantes de Castelló: entre tots forem uns setanta. Sortirem los de Os antes d' eixir l' auba y, donant lo tom á la serra de la Guineu per la part de dalt, vam anar á missa á un' altra ermita mes petita y de més importancia, dedicada al Snt. Salvador. Va ser un dia de moltes peripecies. Antes d' arribar á Snt. Salvador ja 's va posar á fer gotes, y casi corrents y una mica mullats entrarem á l'ermita. Oïrem missa, amenisada per los ronchs de una gosseta dels cassadors de la partida que 'ns senyalaba ab aixó aigua y malandanses; y acabada, ab permís dels capellans que ab nosaltres venien y per mor del aygua, esmorssarem allí mateix ab una gana, que s' va coneixer en els sachs del pa, les fiambres de les truites y 'ls rolls de la llangonissa.

Ja comensa á fer ull. Ja ha parat de ploure.

Tan aviat com los astrólechs mos varen dir aixó, amunt cap á Ciérvoles. Prou; encara no feya mitj horeta que caminavem, aigua vá, pero de bó de bó. Podeu suposar lo que va passar; les dones, ab les faldilles al cap y fent correr les someres; los pobres mossos que les guiaben, trepitjant fang y aguantant la remullada; los que anaven sueltos se van posar á corre cap á Ciérvoles. Tres ó quatre ab mi, que anavem ab les escopetes per aquelles serres seguint de lluny á la comitiva, mos refugiarem en una pleta de tancar bestiar; jo no hi cabia mes que sentat y en aquesta postura, damunt d'una pedra, vaig aguantar dos hores y mitja, posantla ahont no hi hagués gotelleres, que era ben difícil, sent com n'era la taulada de palla y canyissos. Confortats ab uns traquets de lo que al morral duyam (per aixó sempre es bó anar previngut), y aixafant fang y saltant tolls, al cap d'un parell d'horetas arribarem á puesto. No hi faltaba ningú de la nostra comitiva; pero, no'ls veyam ni'ls trobavem; y si alguna persona veyam, mos resultava desconeguda. Los uns eren als llits de la masovera y 'ls altres' havien posat los seus vestits y 'ls del seu home mentres s'aixugaben los d'ells á la vora d' un bon foch; mos els trovarem á tots disfressats y no'n vulguen mes de gresca y riure.

Al poch rato vingueren los de Castelló.

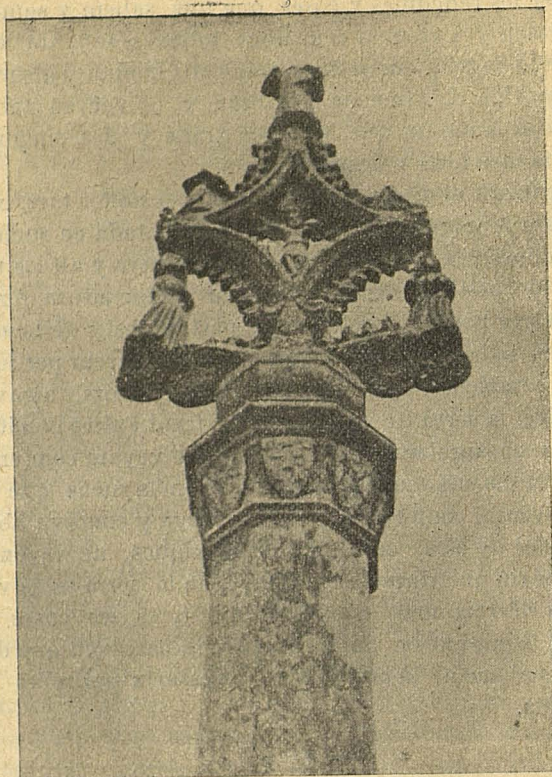
Per esperar lo dinar pujarem á la torreta, que'n es una de senyals derruida, col·locada en la punta del turó mes alt; y val la pena per disfrutar de les bones vistes que té. Veureu Pinyana allí mateix, ab son S. Salvador petitet; tots los camps d'Aragó radere y exte-
nentse, ab monotonía que fa mal, lluny, molt lluny; veureu lo riu que mos dona sa bona aygua per beure (pero mos arriba bruta y dolenta per les rencunies y coses que tots sabem y sembla que no volem evitar); y 'l veurem com, fent torteres, se junta ab el Segre; veureu tot lo Segriá, que resulta desde allí bonich y alegre, ab lo seu Alfarrás y Algerri, Almenar y Albesa; y, os veureu tan prop del Cel que os espantareu, que les coses grans y desconegudes espanten als cors mes forts y despreocupats.

Gran gatzara al dinar; y desseguida, per no fer tart, cap á Os de retorn. Vam tornar en dos comitives; la montada en ruchs, ab enganilies les dones y'ls homes de qualsevol manera y ab los mossos que menaven les besties, seguiren lo camí de ferradura que vorejant serres y serres porta al poble per la part d'abaix de la serra de la Guineu; los de bones cames y bon pit môn anarem per los camins, que no ho semblen, y que segueixen los pastors, atravessant per dalt y al dret la serra de la Guineu, ovirant l'altre comitiva, llarga molt l'arga, encargolantse per lo camí, que veyam com en un plano, y rient de la discussió que's va armar sobre'ls ruchs que la formaven, no haventhi conformitat puig jo'n veyá y contava ab els gemelos 23, y mes de dos, en especial les xiques, ne veyen, aixis ho dien, 24; y riu que riurás A la punta de la serra se'ns va pendre'l sol y ab lo cel roigench, que donava à totes les coses un colorit fantástich, baixarem en un parenostre lo barranch que dona á Os, ahont hi vam ser ab la anticipació necessaria per rebre á la comitiva montada.

*
* *

Lo Forich es una cova no molt gran, feta per la naturalesa en la serra de la Guineu; y té l'entrada á la vista y es coneguda: soch de parer que per aquella serra, n'hi ha d'haver d'altres. Lo terreno es format de calissa d'albeolines. Está situada á 88 metres sobre'l poble y á dos kilómetres de distancia. Per lo camí agafes la vista d' Os de punta á punta y't sembla un muntet de cases rematat pe'l castell. Desde allí's veu molt bé la separació del riu y l'estretor entre el turó del poble y la serra gran: fenthi un muró's voldria per tots los de la ribera del Farfanya que's tornés en pantano l'esplanada que té'l riu mes amunt d'Os.

Dessuats una miqueta, l'amich Vicent, que ab mi venia, y'l senyor Metje d'Os, que'ns guiaba, ab les llanternes d'acetilè y eléctriques que portavem enceses, mos embutirem per aquell forat, relliscós d'humitat y excrements de murisech, cap-dintre á veure aquella maravella desfeta per la má d'un tonto qu'en dies va desfer à cops de pich lo trevall fet durant sigles per la natura, y total per ferne'l

Clixé de M. Herrera.

**Creu de terme prop del Monastir
de les Avellanés**

panteó mes lleig y de mes poch gust que hagen vist may. Sols hi queden les socialades y arranques preciosos de les que devien ser preciosíssimes columnetes, com se pot jutjar per alguna que arrimada á les parets y formant sosteniment, per baixar mes endins (com si tingues dos pisos), se conserva y's veu, si s'aguayta ab atenció. Admirarem una estona les joguines que'ls nostres llums feyen ab

les lluentors de les parets humides y de les gotes d'aygua del trebol, les que ab lo seu llampurneig semblá que protestessen de la desfeta y malifeta que sufrí la cova fa poch; y al caure, me va fer l'efecte com si plorés la naturalesa, y'l sorollet que feyen al arriivar á terra com si fossen planys per lo temps que costará'l tornarse á refer.

*
* *

Tinch por que aixó s'allargue massa; y acabaré dientvos quatre coses del Monastir de Ntra. Sra. de Bellpuig de les Avellanes, encara que be se'n mereixeria vuyt ó deu.

Per aquella terra'l coneixen solsament per lo Convent. Es á uns cinch kilómetres de Os. Está dins del terme municipal y depén de Os en lo judicial y administratiu; pero no en lo eclesiástich, donchs pertany á la parroquia de Vilanova de la Sal, Diócesis de Seu de Urgell; y aixís teniu l'anomalia que, dins d' un mateix terme municipal, hi ha dos jurisdiccions eclesiástiques, la del bisbe de Lleyda y la del bisbe de Seu d' Urgell.

El Comte d'Urgell Armengol VII va fer la fundació l'any 1166 pe'ls premostratenses, fills de S. Norbert.

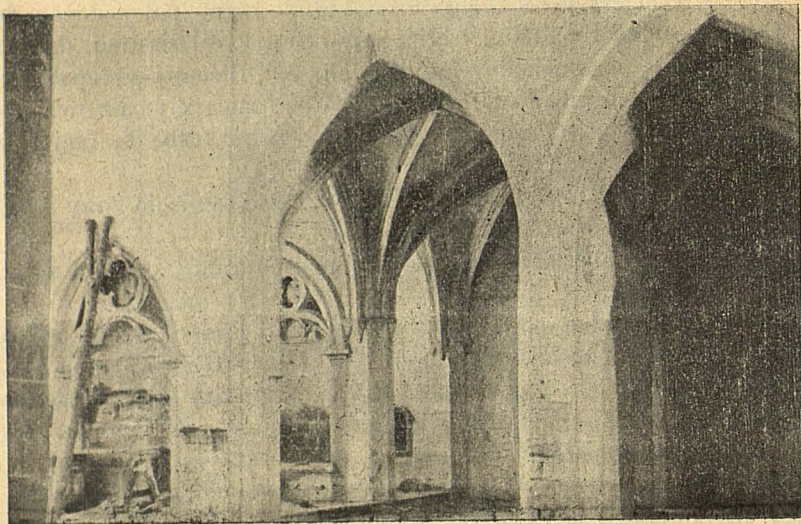
Ha sufert moltes vicisituds, especialment durant la segona mitat del sigle XIX.

Primerament tan sols hi havia una iglesieta y una casa (se poden veure encara les senyals en la cuadra del primer pati gran), una portalada, uns capitells y uns archs. Després s'hi van anar agregant edificis y edificis, y's va fer la iglesia á dalt, deixant marcats tots los estils de les époques en que's feya.

Hi van estar los canonges premostratenses fins á mitj sigle passat en que l'Estat se ho va vendre á un particular: ho han tingut tres ó quatre mans mes, y ara hi tenen, crech, lo noviciat los G.G. Maristes.

L'edifici es molt gran avuy, encara que ruinós en molts indrets; pero s'hi poden admirar la magnífica creu de terme, á fora, en lo camí de Vilanova; y á dins, el bell claustre de columnetes dobles, ab capitellats llisos y arcades redones, del sigle XII; la porta de l'Iglesia, del sigle XIII; la planta d'aqueixa, que quan jo la vaig veure feya de magatzem anys ha, de proporcions admirables, 26'50 m. de llarch per 10'50 m. d'ample y 9'60 m. cada bras del creuer; lo seu absis gotich de finestrals hermosíssims; la capelleta que feya de cementiri dels canonges, gòtica també, del sigle XV: l'ample refetó esfonsat á terra, ahont sempre, istiu y hivern, hi ha la mateixa tem-

peratura: y l'admirable sala capitular, que té la porta al claustre y avuy es capella pública ab la Verge de Bellpuig de les Avellanes á son altar, cuadrada ab quatre columnetes al mitj equidistants entre elles y parets enllasantse á dalt per arcades punxagudes; obres la majoria d'elles fetes per lo net del fundador, l'Armengol X. Y ja que parlo de la sala capitular, permeteume que'm surte del fons pe l'anima, que vol sortir desde que de les Avellanes enrahoño, un suspir de carinyosa recordansa per l'amich meu y consoci nostre, l'Agustí Santesmases, ja que en aquell puesto vaig ser testimoni de sa boda, que va ser alegre perque no podia somniar ni jo ni ningú que pochs dies després fora també testimoni de sa mort: les gales de

Clixé de M. Herrera.

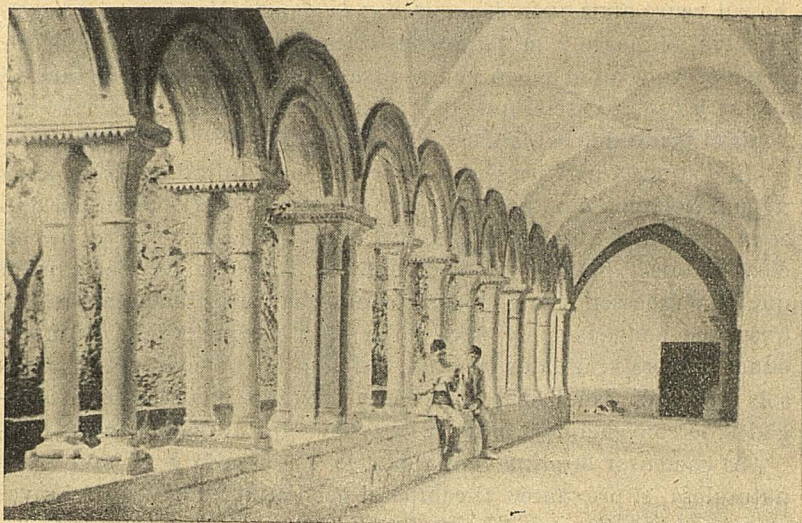
Interior de l'Iglesia de les Avellanes

nuvi li serviren de mortalla; los cantichs d'amor tornaren prompte en cantichs de dol; avuy no puch anar al Convent, se m'omplen los ulls de llágrimes y per arreu veig al Agustí. Que Deu te tingue al seu costat; ton bon amich no t'olvida.

Durant molt temps á l'iglesia hi van ser los sepulcres del fundador Armengol VII, que morí l'any 1184; de sa esposa, Dolcia que se'n va anar al altre món el 1208; y el del seu net Armengol X, que'n 1304's va quedar sense vida. Les hornacines y sarcófachs estaben adornats ab figuretes y relleus de bastant merit. Els pochs restos que hi quedaven son ara al cementiri de Vianova de la Sal, y'ls sepul-

res, Deu ho sap: han tingut la mateixa sort que altres obres d'art, per la deixadesa d'uns y la pobresa d'altres.

Als canonges no'ls faltaba res; magis aigua distribuïda per la casa y que venia conduïda fa sigles per canyeria de pedra de tres ó quatre kilòmetres lluny, de prop del poble d'Avellanes; grans

Clixé de M. Herrera.

Claustre del Monastir de les Avellanes

basses d'aygua que movien dos molins de farina y un d'oli: molts camps de conreu, bons horts, hermosos boscos y unes raonades ab fontetes d'alló mes delicioses y poétiques.

Per allí tocant al Convent passa la carretera d'Ager, als 14 kilòmetres de Balaguer.

Y no os dich res més, perquè tinc por de ferme pesat.

De tot ne tinc fotografies. No'n publico mes que les que podem; pero les tenc totes á la vostra disposició si les voleu veure.

Sols me resta demanarvos que'm perdoneu si os haig aburrit.

MANEL HERRERA Y GÉS.

L'AUCELL Y L'ARBRAT

Les inteligències cultivades no dupten pas gens ni mica de l'importancia del arbrat y del aucell. Pero, si l'aristocracia intelectual

ne te plé convenciment, no passa lo mateix entre'ls enteniments poch trevallats. Aquets ignoren l'influencia que exerceix la planta en el regiment climatològich d'una comarca, y la labor feconda dels aucells en la persecució dels enemichs dels vegetals, y per consegüent del agricultor. El pagés encara vos atendirá quan li parleu del arbre fruiter, de l'herba del prat, y del camp sembrat; pero no ho vol veure aixís quan feu entrar en la funció discursiva el bosch, la selva, el marge y mitjanes riuencques poblades d'abundanta vegetació. Aquí no hi saben veure altra cosa que'l feixám de rames y brossa y *l'estereu* ascler que té d'alimentar la fogaina hivernal ó enrogir el tarrós del bohigó.

Si d'aquesta part passém á l'aucell, l'incrèdilitat arriba al paroxisme. No volen ó no poden capir que l'aucell que'ls pren una dotzena de grans de blat, panís, ceguel ó mill, els pugue esser beneficiós. Es inútil que vos esforceu perorant. Tot es en vá. Sería precís que ho puguessen veure, tocar y comprobar per ells mateixos pera quedarne convensuts; y aixó no ho fan porque'ls falta cultura y educació pera semblants trevalls. Cal tenirho en compte; el pagés sols creu, com San Tomás, tot alló que veu, no una, sino moltes vegades: lo convenciment entra á forsa de colps al mateix indret.

Al comensar la primavera, quan lo sol escalfa y fa revivre la naturalesa, si pregunteu al camperol per l'estat de la vegetació, vos contestará que les *epidemies* y les *sequeres* acabarán ab la vida del flagellat pagés; mes no'ls diguéu pas que, si hi ha *epidemies*, es porque falten aucells y porque's desvasten les boscuries de les serralades; potser aquesta l'escoltarán; pero aquella, la dels moxóns, no sols no l'escoltarán, sino que vos tractarán de ximpls, beneits, presumptuosos y altres coses mes que arribarán á mortificaus.

En vá ouen lo que'ls podreu dir de l'*Oreneta*; que tot volant persegueix al insecte alat; que veu una mosca á 100 metres de distancia y que destrueix alguns milers d'insectes perjudicials á l'agricultura. A n'aquesta, si no la lloen, no la odien, porque no menja grani verdura. Podrán creure que destrueix insectes, porque, als caps vespres, quan revolten aixams de *mosquits*, se hi enfila com una fletxa y obre la boca pera devorarlos. Aixó ho saben; pero no volen entendre que'ls sigue beneficiosa, donchs si tal creguessen no abusarien de la seua bondat entregantla á les mans de les criatures, pera que la marterisen fentla morir després de greus suplicis, que desdiuen de la noblesa dels homes y enmetzina lo cor dels infants.

No manifesten odi á l'*Oreneta*, pero resten indiferents pel seu foment. En cambi persegueixen al *Picot*, que trevalla sens parar per

lliurar á la pineda de la destrucció insectívora; al *Cocut*, que devora la virolenta *cuca pelada*; á l'*Oliva*, que no para per buscar escarabats, rates, ratolins y orugues, lo mateix que fa també'l *Mussol*. Tampoch se lliura de la persœcució la simpática *Pastoreta*, que sempre segueix al bestiar pera extirpar als insectes que'l molesten, convivint amigablement ab aquell pels favors que continuament ne reb. Y no es aixó sol, sino que també vetlla per la seguritat de la virám avisant-la del perill que cor.

La *Merla* es buscada pel seu cant; y sa presencia fora mes profitosa á l'horta menjant orugues, llimachs, caragols, llangostos, escarabats, etz., etz.

L'*Alosa*, perque menja un poch de gra al estiu, es perseguida ferament; essent aixís que á la tardor, quan se comensen les llaurades, destrueix innumbrables insectes, crisálides y tota mena de larves que'l solch de la reu posa al descobert; y durant l'hivern sols s'alimenta de cuchs y de llevors de males herbes.

Y prou de llista d'aucells útils. Per l'estil podriam nombrarlos casi tots, y no'n trobariam un sol que fos perjudicial, ja que encara que algú d'ells menja grans de cultiu, sempre es major la suma dels beneficis que la dels perjudicis que pot ocasionar.

Per refermar nostra asserció serà suficient que estampem lo fet, rigurosament històrich, ocurregut á Alemanya ab l'aucell mes odiat de tots, ab lo *Pardal*.

Tenint en compte l'impremeditada presunció dels propietaris, que veyen en el *Pardal* un element destructor de les cullites de blat, demanaren favor al govern contra la descomunal població pardalenca. El govern per donar satisfacció á les queixes dels seus súbdits va dictar un decret, any 1740 reynant Frederich II el Gran, rey de Prusia, establint que's donessen sis *pfennigs* per cada *pardal* que fos agafat y presentat. La guerra contra'l xarraire aucell va esser á sanch y á foch, y al poch temps no va quedarne un per contarho. Pero el decret va durar solzament dos anys y varen tenir que repoblar el *pardaler*, perque 'ls insectes destruïen totes les cullites. En altres punts han tingut també que fomentar la cria d'aquest aucell pera salvar les cullites, com passa als Estats Units y Nova Celandia.

Ara be; si la massa del poble no comprén la trascendencia del arbrat y la utilitat del aucell, es precís que se li fasse compendre educantlo convenientment per aquest fi.

Cosa per demés atractiva es contemplar una obra d'art, un monument històrich, una gruta ó be un penya-segat de hermosíssima ovirada; mes atractiu y útil al ensemps es contemplar l'espléndida

natura en plena activitat y abundanta producció; que aixís com delecta l'esprit, anima la esperansa pera gaudir del fruit del treball.

Los centres excursionistes, creats pera saborejar les belleses històriques y'ls panorames delitosos, deuen extendre mes y mes la seua acció cultural. No tenen que esser, al meu entendre, les excursions purament higièniques y de contemplació, sinó que deurien aixamplar son radi fentles obra de cultura rural.

La festa del arbre es una nobilíssima institució, que té ben poques arrels entre nosaltres, y menys entre 'ls pagesos, los més interessats. Ajuntem tots les forces y femla ben potentia. Mes tenim en compte que, si sol ens ocupém del arbre, resultarà una cosa manca; junt ab la planta hi té de anar la cria y protecció del aucell.

Entench que escauria á n'aqueix simpátich Centre una grandiosa festa del arbre y del aucell, procurant que 'l poble s' infiltrés be en la seua importancia y trascendencia. Primer á Lleyda y després per tota la provincia deuría difundir l'afició; que si ho lograba, seria gran la seva gloria.

L' arbre mou el cor del jove envers la bellesa forestal; la protecció al aucell cultiva el sentiment d'amor, de pietat, de noblesa y de caritat.

JAUME LAFORGA

Tremp 1910.

Nous descobriments á Espanya

He aprofitat lo passat mes d'Abril per'anar á Espanya á fi d'estudiar personalment les pintures rupestres que m'havía senyalat mon colaborador y amic Joan Cabré y de visitar també lo nou jaciment paleolítich antich, amb ossamentes d'elefants, explorat pe'l Marqués de Cerralbo.

Heus aquí, en poques ratlles, mes impresions de viatge:

1.er *Roques pintades de Las Batuecas*.—La vall de Las Batuecas baixa desde'ls pichs mes alts de la Peña de Francia (1.700 m.), y, encara que pertanyent á la provincia de Salamanca, forma geogràficament part de *Las Jurdes*, regió molt selvática y pintoresca del nord de la provincia de Cáceres y d'una xarxa hidrogràfica totalment tributaria del Tajo. Aquesta vall deserta y arbrada está á cinch hores de ferradura de La Alberca (Salamanca), poble original distant

de tota via férrea 12 hores á cavall ó en carruatje. La situació agreste y amagada del país es desde fa molt temps proverbial á Espanya: anar á *Las Batuecas* vol dir fer un viatge absurd, impossible. Fou en un autor literari, Lope de Vega, ahont D. Vicens Paredes, apreciable erudit de Plasencia, va trobar la menció de les roques pintades de *Las Batuecas*; va puguer convencers per un vell, qui n'era originari, de que realment existien: fentli impossible sa edat tan penós viatge, va publicar aquella informació que va ser la base dels rostres projectes d'exploració. Vaig demanar á En Joan Cabré que hi anés primer, y pe'ls informes que me'n va donar, vaig resoldre fer amb ell una segona exploració: malgrat les plujes torrencials y les nevades, vam puguer portarla á cap.

La montanya á quin costat s'enfonza la vall de *Las Batuecas* está formada d'asperó silúrich am senyals de bilobites, que constitueixen les dos vessants de la gorja; cap á la base los banchs asperosos s'interstratifiquen am nivells d'esquistes cambrians pissarrenchs que predominen més avall, avans d'arribar á les masses granulítiques de *La Alberca* y sobretot de *Plasencia*.

L'asperó silúrich, molt dur y silicencós, dona lloch á aspectes runiformes escalonats sovint en varies graus, am superfícies verticals dominades per lleugers desploms. Devall d'aquets soplúigs, la roca ha conservat son color natural y no está invadida pe'ls líquens y la molsa: aquí es ahont han subsistit les antigues pintures. Los habitants del país, tot y donant á un d'aquets soplúigs lo nom de *canchal* (escarpament) de *Las Cabras pintadas*, no sabien los frescos qu'eren l'origen d'aquet nom. Ajudat de D. Miquel, guardia civil de *La Alberca*, D. Joan Cabré va procedir al mes de Mars á un detingut examen de totes les superfícies susceptibles de guardar vestigis antichs. Lo descobriment d'una quinzena de *canchales* adornats de frescos fou la recompensa de dos dies d'escalaments per devall del brossám de les verdes alsineres y dels surers, poblat de singlar y de llops. He comprovat los fets un á un, rectificat ó afegit alguns detalls: pero dech fer honor, y ho faig am viva satisfacció, al ull penetrant y á la exploració fonda y conciensuda de mon jove confrare.

Un dels *canchales*, sobretot, té un interés excepcional: porta un molt gran nombre de molt petites cabres (ó mes exactament boquets) pintades en roig, en blanch, en negre; hi ha també dos peixos, un moixó fragmentat, uns quants homenets tirant amb arch sobre cervos, en fi un gran número de punts y marques aliniats y agrupats de diferents maneres com sobre'l pedruscall de color del

Mas d'Azil. Los animals, boquets, felins, bous, no mes se tornen á trobar en un altre *canchal*. Lo que's torna á trobar á casi tots los altres, apart d'algunes estilisations d'homens y d'animals, son puntuacions, barres d'istil aziliá, així com d'altres simbols mes complicats, faixes escaliformes, ramiformes, en fi círcols guarnits de rajos divergents com un sol. Aquets decorats d'ordinari son rojos, á vegades grochs ó negres: en algunes ocasions molt visibles, sovint mitx destenyides ó borrades, sempre entrant profundament dins la roca, aquestes figures, del tot inesborrables, poden ser sense inconvenient rentades á ple raig.

Cap vestigi de jaciment se percebeix; lo terror asperonench no permet la conservació de les ossamentes; la regió está mancada de sílex ó d'altra roca a proposit pera ser trevallada, excepte la pissarra que's trenca sense senyal característica de la causa que l'ha partit.

L'ausencia total de cerámica exclueix la possibilitat d'una edat neolítica d'aquets frescos; per altra part, se ressemblen pe'ls signes pintats als de Pindal (Oviedo), de Niaux (Ariège). Les figures esquemátiques de cervidis y les dels homens recorden les imatjes del Cogul (Lleyda) y d'Albarracín (Terol), de les que anem á parlar ara.

2.^{on} *Roques pintades d'Albarracín* (Terol).—Degut á la distribució que's feu del tiratje apart de nostre comú trevall sobre les pintures rupestres de la conca inferior del Ebre, D. Joan Cabré hagué esment d'una serie de roques, situades á 3 ó 4 kilom. S.-S.-E. d'Albarracín, enomenades «Los Tóricos» ó'ls Forets; guiat per un vell pastor, va trobar dos roques adornades de frescos, entre mitj dels mil abrichs esculpits pe'ls agents d'erosió al massís d'asperó roig triássich que ocupa tot lo pintoresch *barranco* de l'Arriuela affluent del Guadalaviar.

La primera d'aquestes roques, á uns cent metres á la dreta d'una coveta dita «La Cocineta del Obispo», es un soplug profón de varios metres; la paret vertical del fons forma un fris bastant seguit, pintat sobre uns quatre metres de figures de toros, destacantse en color blanch grogós lleugerament rosat sobre 'l fons roig fosch de la roca. Un sol toro esborrat, en part recubert d'incrustacions transparents, estava pintat de roig amb un cordó blanch grogós al voltant. Sis d'aquets toros son mes ó menos visibles. L'instint d'imitació ha dut als pastors á dibuixar am carbó grosseres y absurdes siluetes, qu'an senzill rentat enérgich sería prou per fer desapareixer.

Lo según abrich adornat, maravellosament situat á la punta d'

un massís asperonench, està igualment pintat sobre la paret vertical del fons, amb un blanch fris molt semblant al precedent pe'l predomini de toros pintats en color clar sobre 'l fons mes fosch. La major part d'aquestes figures tenen 0 m. 80 aproximadament d' amplada; pero n' hi ha varics menos grans, dels quals n'hi ha un en negre. Al mitg del fris se troba un grupo d' homenets tirant amb arch, uns negres, altres blanchs.

Los frescos d' Albarracin son d' un art magnífich, d' una execució impecable; un gravat un poch profón acompanya lo fresch lleugerament polierom. Es lo mateix art que á Calapata y al Cogul, pero amb una paleta en que predominen los colors blancosos.

Explorant los sopluigs que voregen lo fons del *barranco* y á poca distancia del punt ahont l' asperó desapareix prop de la desemboadura del Arriueta dins del Guadalaviar, hem trobat també un gravat rupestre, profón, absolutament patinat del color general de la roca mes dura, figurant un caballet molt artísticament executat.

Alguns petits silex laminats, d' aspecte magdalení, son los unichs vestigis trobats prop dels abrichs pintats. Sa edat paleolítica no es pas duptosa.

3.re *Lo jaciment de Torralba* (Soria). Lo marquès de Cerralbo, habent sapigut que, prop de la estació de Torralba, la construcció de la vía férrea de Barcelona á Madrid había donat lloch al descobriment de nombroses ossamentes d' elefants va fer busques y va trovar lo jaciment oblidat; junt ab los restos dels proboscídis, va recullirhi abundants vestigis d' industria chelliana. Les materies empleades son: diverses calcárees, quarsites y calcedonies sense silex. Los tipos industrials son los de la fi del chelliá y principi del acheuliá. Al costat dels tipos hi ha formes molt ben treballades en figura llanceolada, ovada ó de tall ample; les astelles están també retocades en petits instrumens pseudomousterians. Los elefants, examinats pe'l senyor Harlé, son del *antiquus* en ell compresa la forma arcaica de Tilloux y d' Abberville pareguda al *meridionalis*; se 'n ha extret una defensa de mes de 3 m., poch corva.

He visitat lo jaciment: heus aquí quines son les meves impressions sobre son modo de formació. A l' época del elefant antich y de la seva varietat expressada, una tribu humana acampaba per les vessants de la *Sierra Ministra*, cassaba aquells paquidermos y s' alimentaba am la seva carn (també hi ha cervo, bou y caball). Les ossamentes acumulades son les runes de cuina d' aquesta tribu; com los silex etz. tallats ne son los utensilis. No hi vist rastre de foch.

La pluja enubinant les vessants próximes de les margues irisa-

des triásiques cubertes de calcàries triásiques, ha format en aquest punt un talús de materials movibles, menut pedruscall de calcari, grans de gés angulòs: algunes pedres mes voluminoses han rullat fins allí desde lo alt de les pendents: res, en absolut, hi ha de rodar, res ha suferit l'acció de l'aigua corrent.

Un dia, avans de que 'ls agents atmosfèrichs haguessen enrogit y desencalat lo llit ossifer dels materials movibles, una esllavissada d'un tros bastant considerable de marga argilosa irisada va relliscar sobre la pendent y va vindre á caure sobre 'l jaciment (ó sobre 'l punt del jaciment que subsisteix). Les esllavissades, en aquest terrer, son molt frequents y res tenen de misteriós. La cuberta protectora d'aquest bocí relliscat es la causa de la conservació de les ossamentes de Torralba.

Per altra part, reconech que la topografia, desde aquell temps, ha suferit importants mudances, lo que es fácil de concebir, no presentant les pendents argilo-margoses cap resistencia als agents d'erosió.

Lo jaciment de Torralba es de molt valor pera la prehistoria espanyola; es una fortuna que estigue en mans de persona tan il·lustrada y que disposa de tan poderosos medis d'acció com lo marquès de Cerralbo. Son estudi científich y metòdich va á continuar incessantment. Tant debó que 's puguessen descobrir los esquelets d'algun cassador d'elefants!

H. BREULL.

(De la revista «Anthropologie».—Trad. per la R. del B. del C. E. de Ll.)

Documents pera l'història de Cervera

Ordenances municipals, que'l Conçell de la Vila de Cervera feu publicar l'any 1356, pera reprimir lo luxò

En nom de deu ordonaren los pahers e prohomens de la vila de Cervera que nuyll hom de qualque stament o condició sia no gos metre ne portar en anfyblaylls ne en nenguns vestits perles ne aur ne argent ne ermini exceptats botons d'argent plans o daurats que pusquen portar per cab. o per manegues.

Item que nuyll hom ne dona ne nuvia de Cervera de qualque stament o condició sia no gos portar ne fer ne fer ne cavalcar ninguna sela ne fre ne pitral ne retrangua en que haia obres de fill

daur ne dargent ne en que haia obres de perles e dargent ne de negunes pedres precioses ne doblats o daltres pedres de neguna manera ne en que haia drap daur o de seda salvant que en les dauradures o argentadures de les obres puxen amprar aur e argent.

Item que nuyll hom ne neguna dona de Cervera de qualque condicio o stament sia no gos daqui avant listar ne vetar per ferma ne barreyar negunes vestidures ne fer fer en aquelles Imatges daucels o daltres que sobre posades e cosides hi sien si donchs texides no si faheren.

Item que neguna dona de qualque condicio o stament sia que sia de Cervera no gos portar en mantell ne en capa ne en cot ne en goneles ne en brians ne en altres vestidures perles ne aur ne argent ne armini ne neguna altra fressadura de perles ne daur ne dargent ne altres coses ne vestir draps daur ne de seda, puxen enpro en dos mantells e no en mes haver e portar taxels ab cadenes e devantera dargent en los quals no gosen portar perles ne pedres precioses. E puxen encara portar en los mantells davantera o cordo de seda sis volra en que no haia perles ne fuylla daur ne dargent. Axi empro quels texels ab les cadenes e davantera de cascun mantell no pesen de II marchs e mitg a amunt e que no gossen portar negunes altres amfiblaylls daur ne dargent ne de seda ne de fuylla, mas en aço no sera entes que les dones no puxen portar brians cots ab seda e ab aur ans lo puxen portar ab que no hi haia negun gorniment dels desus dits que son vedats de portar. Puxen encara portar en manegues de goneles e de brians betes dargent plans o daurats, puxen encara portar vestidures de camelot de lana.

Item que neguna dona de qualque condicio o stament sia que sia de la vila de Cervera no gos portar en favena? ne en neguns ligars perles ne pedres precioses ne altres ne argent ne aur en fuylla exceptat que pusca portar fyll daur e dargent tot pla e cosit en favenes o en veylls o en gandaylles o capells e ne altra manera.

Item que negun hom ne neguna dona que sien de la vila de Cervera de qualque stament o condicio sia no gos portar en mantell ne en capa ne en altra vestidura neguna forradura sino de tendat o de tafata plans obrats de seda o en los quals haia fyll daur e dargent test e gnes. axi vayrs. com altres planes. Axi que neguna pena nos puxa barreyar o entremesclar de sendats ne de draps daur ne de seda ne de altra cosa mas cascuna pena sia plana segons iavantera de que sera. Empro no gossen portar neguna pena daucells ne darmini.

Item que nuyll hom ne nuylla fembra que sia de la vila de Cer-

vera de qualque stament o condicio sia no gos portar daqui avant vestidures negres de dol per neguna persona que moira si donchs no era son senyor o sa dona o pare o mare o avi o avia o fyll o fylla o germa o germana o persona quel jaquescha hereu o dona que perda marit, e marits se puxe vestir sis vol per sa muyller commeura? salvant que hom puxe portar gramalla e empro de dol blava o altra, e dona puxa portar capa morada o altra el dia quel cors se soterrara e VIII dies apres tan solament.

Item que neguna dona que sia de Cervera de qualque stament o condicio sia que marit haia en cas que saie a vestir de dol per alcuna de les persones desus dites no gos portar daqui avant mantell en cap ans solament port capa morada o altra capa de dol al coll o el cap segons que li placie e que no la port mas VI meses depuys que aquells per qui portara dol seran morts salvant que el dia que el cors se soterrara la puxa portar al cap.

Item que neguna dona ne donçella que vaye de fora de qualque stament o condicio sia que sia de la vila de Cervera no port mantell ne capa ne negun altre abrigall que sia pus larch sino aytal com es de la creu del seu cap tro en terra ne negun cordeg o rossech mes de IIII palms de alna e qui contra fara pagara per ban cada vegada CC sous.

E qui contra aquets ordonaments o alcun daquets fara pagara per ban cascuna vegada que contra fara per cascuna de les coses desus dites D solidos. En axi que si dona neguna cau en lo dit ban e no ha bens perafernals que puxa pagar, quel marit pach lo ban mas que sel puxa retenir el e son hereu de son axovar.

Mas en aquets ordonaments no son enteses fembres vils ne ayols de lurs cors ans tota fembra avol e vil de son cors puxa portar ay-tals vestidures com se vulla e en aytal manera com se vulla.

Item que negun sartre ne sartroresa ne altra persona de qualque condicio sia no gos posar ne metre ne cosir ne fer cosir ne fer metre ne posar negunes fresadures daur ne dargent ne perles ne seda ne daltres coses en vestidures de hom ne de dona de la vila de Cervera de qualque stament o condicio sia ne fer aquelles vestidures ne posar ne cosir negunes ymatges daucells ne altres enardiments o sobreposats fer a les vestidures. E qui contra fara pagara per ban cascuna vegada C solidos e si pagar mols pot stara pres C dies al Castell.

Item que negun hom ne neguna fembra de qualque stament o condicio sia no gos fer ne obrar ne fer fer ne obrar negunes obres de perles ne de seda ne de fuylla daur ne dargent ne ligars ne altres

arreus ne en seles ne en fronts ne en pitrals ne en retrangués segons que desus es orlona' ne a obs de negunes vestitures de homes o de dones de la vila de Cervera de qualque stament o condicio sia. Mas en aço no sien enteses vetes ne trenes de seda ans ne puxen metre per cab. e per manegues ne axi mateix sien enteses cordes ne bagues ne cordes de cordar de seda. E qui contra fara pagara per ban cada vegada C sous e si pagar nols pot stara pres C dies al Castell.

Item que negun argenter ne argentera ne altra persona de qualque condicio sera no gos metre ne fer metre en texels perles ne pedres precioses a obs de dones de la vila de Cervera ne fer ne fer fer a obs deles neguns texels los quals ab davantera dargent pesen mes de dos marchs e mig; e qui contra fara pagara per ban cada vegada C solidos e si pagar nols pot stara C dies pres al Castell.

Mas en los dits bans no sia entes que si lo senyor Rey o la senyora Regina an donat o daran a alcun habitant de la dita Vila vestidures de lurs cors o seles o altres arnesos lurs que puguen vestir cavalcar o portar sens que cagen en lo dit ban.

Item que tot enantament o conexensa ques haia a fer sobre los dits bans e alcun dells se fasa es haia a fer per los pahers de Cervera qui ara son o per temps seran o III dells e no en altra manera. E si los dits pahers o aquell o aquells pahers als quals sera denunciât que alcun hom o dona de la vila de Cervera façe contra los dits ordonaments o alcun dells no volran notificar les dites persones al batle per tal que faça la execucio contra ells que pagaran per ban cascu dels dits pahers qui les dites coses denunciar no volran D sous.

Dels quals bans haura lo ters lo batle e laltre ters los pahers e laltre al avisador

E qui alguns dels dits bans pagar no porâ stara pres al Castell aytants dies com ha sol. de ban

(Copia del original custodiat á l'arxiu municipal)

RAMÓN PINÓS, PBRE.

Cervera, 1910.

Lo 1.er Congrès Excursionista Catalá

Convocat lo Centre Excursionista de Lleyda per donarli conte de la resolució presa á Poblet per les entitats excursionistes allí

anlegad es de celebrar á Lleyda lo primer Congr s d'Excursionisme Catal , y reunit lo dia tres de Juliol passat en Junta general extraordinaria, amb asistencia de gran nombre de socis, va acordar ple d'entusiasme contribuir ab totes les seues forses   la preparació del mateix y al major lluhiment y mes positiu resultat del acte.

Tot seguit varen discutirse los principals punts que calia tenir presents en la organisi  del Congr s y va formularse, com   consecuencia, una relació comprensiva de tot lo en principi acordat, que pugu  servir de pauta pera la confecció del projecte de Bases y que indiqués ben clarament lo criteri de la nostra entitat en lo fonamental del Congr s.

Varen discutirse també los medis de que podia disposar lo Centre pera assolir plenament lo seu objecte; y com tots los socis se vegeren animats dels mateixos desitjos de que 'l Centre Excursionista de Lleyda aport s   la pr xima Assamblea tot lo possible esforços, va arribarse aviat   la concordancia de parers y 's va compendre un niment la necessitat d'arbitrar recursos extraordinaris entre 'ls mateixos associats.

Donant compliment al primer acort, se redactaren les Bases y, seguint lo establert   l'Aplech excursionista de Poblet, se varen remetre al Centre Excursionista de Catalunya, ahont també habien d'enviarhi les seues les dem s entitats adherides al Congr s,   fi de que de la resultancia de totes elles, se pugu  formular lo projecte de les definitives. Sabem que ja les ha enviades la Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus, y que s'espera l'arribada de les altres dintre de pochos dies.

L'entusiasme ha fet efectiu lo según acort del nostre Centre Excursionista: los socis s'han imposat voluntariament una cuota extraordinaria pera 'ls gastos que origine l' Assamblea.

Tenim lo ple convenciment de que'l proxim Congr s Excursionista de Lleyda serà un èxit: ho demostra clarament lo gran nombre de persones que, de cada dia mes, s'hi interessan dintre de la nostra ciutat; ho proba també lo ben rebuda que ha sigut la idea   Barcelona, Manresa. Sabadell, Tarrassa y en altres indrets de la terra catalana, ahont l'excursionisme es conegut   practicat. D'algunes de les indicades poblacions ne tenim noticies per cert ben afalgadores.

Tot fa creure que serà un acte de ressonancia, del que 'n treuran profit los interessos patrocinats per l'excursionisme y del qual n' ha de tocar positius beneficis la nostra ciutat de Lleyda.

E. A.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

Diccionari de la Llengua Catalana, nova edició enciclopèdica il·lustrada. Ab els quaderns 59 á 73, dona fi la casa Salvat y C.^a á la verament monumental obra que encapsala aquestes línies, començant al ensemps un notable *Apèndix* en el que s' amplia, esmena y anota tot quant hage pogut resultar omés ó defectuós en el cos de la obra.

Entre altres conté los mapes comarcals en colors del *Pallars, Pla de Lleyda, Ribera de Segre ó Segriá, Segarra*, etz. y vistes de poblacions, paratges, monuments etz. de *Pallars y Ribagorça y Plá de Lleyda*.

La inmillorable presentació de l' obra unida á sa riquesa moral fa que sia per tots conceptes digna de tota recomanació.

Geografia General de Catalunya, dirigida per Francesch Carreras y Candi.—Cuaderns 131 á 142. Ab els quaderns 131 á 136 acaba la descripció de la província de Lleyda. Forma un tomo d' unes mil pàgines, tot ell il·lustrat ab una multitud de grabats en negre y en color. Al acabament del tomo van varios index que faciliten la consulta de la multitud de datos sobre la província de Lleyda.

Als demés quaderns s'estudia la agricultura catalana y les ciutats de Tarragona y Gerona.

Acta de la sessió inaugural de 1908 1909 del Centre Excursionista de Catalunya.—Conté la memoria del Senyor Secretari y'l discurs del Senyor Viç President.

Discursos leídos ante la Real Academia Española, en la recepción pública del Exmo. Sr. D. Francisco Codera el día 15 de Mayo de 1910, desenrollant lo tema «Importancia de las fuentes árabes para conocer el estado del vocabulario en las lenguas ó dialectos españoles desde el siglo VIII al XII». Adjunt va la contestació del senyor *Menéndez Pidal*.

Faune de la grotte á Hyènes rayées de Furninha et d' autres grottes de Portugal, per Eduart Harlé.—Detalla les ossamentes trovades á la cova de Furninha: diserta extensament sobre la varietat de *Ursus* á que pertanyen los ossos trobats en aquella cova, deduhint que son d' *Ursus arctos*; y sobre la varietat de hiena que hi es representada, concloyent que 's trata de la *hiena rallada*.—Descriu també la fauna de la cova de prop Athonguia. Es un estudi digne de l'Harlé,

en lo que s'hi revela un profón coneixement de la fauna prehistòrica y de la recent.

Informe que l' Institut d' estudis catalans va traslladar al Excelentíssim Senyor President de la Diputació de Barcelona, sobre l'estat d' alguns arxius de Catalunya y la conveniència de la seva millor instal·lació per Joaquim Mirety Sans y Jaume Massó Torrents.—Aquets meritíssims investigadors d'arxius fan un estudi dels fons conservats als de Barcelona, y principalment al municipal, al del Gran Priorat de Catalunya de l'orde militar y sagrat de Sant Joan de Jerusalem, al de la Delegació d'Hisenda, al de la Batllia del Reyat Patrimoni y Mestre Racional y al de la Corona d'Aragó. Se dolen del abandono en que tenen sos Arxius algunes corporacions, parlen de la desintegració d' alguns d'ells y proposen lo millorament de locals ahont puguen còmodament instal·lar-se. Degut á n'aquest seriós informe la Diputació de Barcelona va habilitar local adequat y'l Arxiu de la Batllia y Mestre Racional va comensar al Janer á ser traslladat al Palau de la Generalitat.

Minoría de Jaime I. Vindicación del Procurador Conde Sancho. Años 1213-1219, per Salvador Sanpere y Miquel.—Es un estudi ben documentat, en lo que s'exposa de má mestra l'estat de Catalunya durant los sis anys que durá la minoritat de Jaume I. L'objecte principal de l'autor es vindicar al Comte Sanxo de certs fets y intencions que li atribueix la Crónica del Rey en Jaume, la que, segons demostra, ni fou escrita pe'l mateix Rey ni es en tot perfectament sabedora dels assumptes que relata. De l'amplitut d'aquest estudi, que fou una de les Memories presentades al Congrés de Historia de la Corona d'Aragó celebrat en honor de Jaume I, pot judicarse per l'index, que diu així: Situació política d'Aragó á la mort del rey Pere II; Lliberació de Jaume I; Les Corts de Lleyda; Organissació y funcionament de la Procuradoría; Situació política de la Procuradoría; Política del Procurador; Triomf del Procurador; Lo Papa contra'l Procurador; Pronunciament contra'l Comte Sanxo; Fundació de l'Orde de la Mercé; La revenja de Muret; Retirada del Procurador; y Consecuencies polítiques de la retirada del Procurador.

REVISTES ESPANYOLES:

La Alkambra.—Juny Setembre.—Los héroes de la Independencia, Francisco de P. Valladar.—Las excursiones del Centro Artistico, A. Fernandez Fenoy. La filologia hispano-arábica, Juan Pallarés.—Exposición de arte musulmán, *Hispanicus*.

Boletín mensual del Observatorio del Ebro.—Enero 1910.—Heliofísica, Joaquín Pericas, S. J.—Meteorología, Bienvenido Clusella, S. J. y Juan Rosinas S. J. Geofísica, José Ubach S. J. y Joaquín Pericas, S. J.

Boletín mensual del Touring Club Nacional.—Julio-Septiembre.—La vida al aire libre, I. Elías Juncos i.—San Sebastián, L. Arbizu.

Boletín de la Real Academia Gallega.—Abril-Septiembre.—Sobre aperturas de mámoas á principio del siglo XVII, Andrés Martínez Salazar.—Iglesias gallegas; Santa Cruz de Mondoy, Ángel del Castillo.—Protohistoria: Dos palabras acerca de la primitiva extracción del hierro en Galicia, Eduardo Álvarez Carballido.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales.—Juny-Julio.—Las cuevas de «Els Haur» en Mallorca, Rdo. D. Emilio Sagrista Pbro. Algunos insectos de Melilla y Zeluán, R. P. Longinos Navás.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones.—Juny-Septiembre.—Las antiguas ferias de Medina del Campo, Cristóbal Espejo y Julián Paz. El edificio antiguo de la Universidad de Valladolid, Juan Agapito y Revilla. Reedificación de una iglesia románica en Aguilar de Campoo (Palencia) D. L. H.

Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.—Juny á Setembre.—Variatats de la llengua catalana, parlada á les Borjes de Urgell y pobles veïns de la Plana.

Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana.—Julio-Septiembre.—Documentos curiosos del Archivo municipal de Sansellas.—VI Inventario de la Iglesia Parroquial (1532), J. Rumis de Ayreflor y Sureda. Las cien proposiciones atribuidas por Eymerich al Beato Lull, Reverendo D. Francisco Villaronga y Ferrer.

Bolletí del Centre Excursionista de Catalunya.—Maig á Setembre.—Tradicions sobre la caiguda del Comtat català de Salona, A. Rubio y Lluch.—Recorrent la comarca de Somontano, Francisco Carreras y Candi.—L'aplech excursionista de Poblet.

Bolletí de la Institució Catalana d'Historia Natural.—Mars-Juny: Mis excursiones entomológicas durante el verano de 1909 (2.—Julio.—3 Agosto), Longinos Navás.—Troballa geològica (primer treball publicat per l'autor en aquest Bolletí), Mossen Norbert Font y Sagué.—Exemplars que desapareixen, Lluís Soler y Pujol.

Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa.—Janer-Abril.—Llibres y joyes del Rey Martí, no inventariats en 1410 per la Reyna Margarida, Joaquim Miret y Sans.

Revista de la Sociedad de Estudios Almerienses.—Mayo á Julio.—El

último Rey de Almería, F. Jover.—El Ateneo de Almería, Plácido Langle.—La pérdida de la Villa de Adra, Francisco Antonio Gutierrez.—Juegos Florales de Almería.—La Provincia Marítima de Almería, Enrique Lopez y Perea.

REVISTES EXTRANJERES:

O Archeologo Portujués.—Setembre-Desembre 1909—A protohistoria em Portugal, Santos Rocha. Tampa de Sepultura da epoca romana, F. Alves Pereira.

Bollettino della Società degli Alpinisti Tridentini.—Maig-Agost.—Alti valichi nel Caucaso. Dott Vittorio Ronchetti.—Contributo alla storia delle usanze del Trentino, Dr. Silvestro Valenti.

Bulletin de Dialectologie Romanz.—Janer Juny.—Über Schwankungen und Fehlergrenzen beim phonetischen Notieren, B. Shädel. Le applicazione degli apparecchi fonantoglici, G. Panconcelli Culzia.

Bulletin Pyrénéen.—Juliol-Setembre.—Etudes glaciaires dans les Pyrénées Françaises et Espagnoles, Ludovic Gaurier.—Les Posets et le Massif d'Albe, L. Le Bondidier.—Excursion au Pic de St-Barthélemy dans le massif de Tabe, en Ariège Ct. R.

Bulletin trimestriel de la Section du Canigou.—Juny-Septembre.—Une «Collective» dans les Pyrénées Orientales, L. Bourcier.—Naples Impressions et souvenirs, Abbé P. Jordy Lefebvre. Impression d'Egypte, A Soullier.

La Montagne.—Juny-Setembre.—L'Aiguille Meridionale d'Arves, Jean Capdepon. —L'Education par les cimes P. Puiseux.—La Photographie de paysage en montagne, Charles Vallot.—Le Col du Peloux, H. Mettrier.

Sicula.—Janer-Agost.—Un escursione sull' Etna in eruzione, Dott. Carlo Grasso.—Sulle Alpi, Susanna Sanfilippo.

Revue Catalane.—Juliol-Agost.—Réception des Fêlêtres.—Vin d'honneur.—Jeux Floraux.

LL. I.

NOVES

Lo «Centre Excursionista de Lleyda» ha nomenat soci delegat del mateix a Zamora al que fou son President En Rafel Gras de Esteva

—Alguns socis del Centre Excursionista realisaren lo dia 18 de Setembre una excursió á la històrica ciutat de Tarragona, fent ob-

jectes principals de la seua atenció lo Pont del Diable y'l Sepulcre dels Escipions.

—S'ha organitzat á Barcelona, baix la presidència del Marqués de Marianao la «Asociación general de Fomento del Turismo», entitat patriòtica que ha emprés una nobilíssima campanya á favor del millorament á Espanya de les vies de comunicació y de tots aquells medis conduents á la major comoditat dels touristes estrangers que viatjen per nostre territori. La idea es acullida per nosaltres ab lo major entusiasme, per entendre que, baix molts aspectes, seria beneficosa la seua realització; y per consegüent mereix totes les nostres simpaties.

La nova Associació ha dirigit á la premsa algunes circulars en que detalla la tasca que's proposa realisar, enumerant entre les seues aspiracions, ademés del millorament de les carreteres de mes importancia que constituïrien lo circuit general, la formació d'una guia, l'establiment d'oficines d'informació á les estacions de frontera, la colocació de cuadros indicadores al encreuament de les carreteres, la colonització del Pirineu.

—S'ha constituït á Tarrassa un Centre Excursionista am la següent Junta Directiva: President, N'Eduart Giralt; Vispresident, Pere Domenech; Tresorer, Joan Armengol; Arxiver, Agustí Ullés; y Secretari, Francesch Capella. Ens plau saludar al nou Centre y desitjarli vida llarga y ufanosa.

—Al Casino «La Ilustración Ribense» de la vila de Ribes, s'hi ha constituït una Secció de Sports, quin objecte es lo foment del excursionisme en general y particularment en aquella delitosa comarca pirenenca, fer conèixer les belleses d'aquesta y desenvolupar los sports sobre la neu. En Jaume Pi y l'Emili Tur son respectivament President y Secretari de la Secció.

—La excursió que debía celebrarse á Borjes y Arbeca durant lo mes de Setembre no va efectuar-se per culpa del temps, que va posarse plujós lo dia assenyalat pera fer-la.

—Lo «Real Aero-Club de España» anuncia'l projecte de fundar un Butlletí, de verificar ascensions periòdiques gratuïtes pera'ls associats, de celebrar concursos de globos y setmanes d'aviació, y d'organisar una Exposició Internacional de Aerostació, Aviació y Industries que s'hi relacionen.

—Ha comensat á publicar-se á Almeria la Revista de la Sociedad de Estudios Almerienses, portant-veu d'aquesta entitat. Am gust

hem vist la seua aparició y de bona gana hi deixem establert lo cambi.

—Per fi, y apesat d'haver cridat lo Centre Excursionista l'atenció de qui corresponia, s'han realisat á la fatxada de l'Iglesia Parroquial d'Agramunt les obres que's projectaben. La reparació efectuada es antiartística y completament desgraciada, indigna d'un temple de tanta importancia arqueológica. Ho sentim y ho trasladem á la Junta provincial de Monuments històrichs y artístichs, pera que procure evitar en lo successiu que d'una manera tan llastimosa se vagen malmetent les joyes arqueològiques d'aquesta provincia.

—Han ingresat al Centre Excursionista en calitat de socis numeraris residents En Ramón Areny y N'Artur Renyé.

Errada important.—Al passat número de Abril-Juny hi ha un gravat que diu: «Iglesia de Serós» y ha de dir «Iglesia d'Avinganya».

PUBLICACIONS

del "Centre Excursionista de Lleyda"

COLECCIO del "Butlletí del Centre
Excursionista de Lleyda,,

Any I. 15 pesetas

Any II. 6 „

EXEMPLARS escadussers de qualsevol
dels números del Any I.. . . . 1 „

EXEMPLARS escadussers de qualsevol
dels números trimestrals del Any III. . . 2 „

LÁMINA de les pintures rupestres del
Cogul. 1 „

SUSCRIPCIO anual al Butlletí:

à Espanya. 5 pesetes

al Extranjer. 5 francs

